Atestări lexicale în textele Școlii Ardelene

Niculina IACOB

Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava, Facultatea de Litere și Științe ale Comunicării
"Ștefan cel Mare" University of Suceava, Faculty of Letters and Communication Sciences
Personal e-mail: niculinai@yahoo.fr

Lexical Recordings within Transylvanian School Texts

Each new reading of Enlightenment texts, which belong to Transylvanian School itself or to authors with similar orientation to the current, reveals both words whose first attestation should be updated (although these words have been recorded, they haven't been certified in texts) and unregistered words in lexicographical reference inventories. When comparing data from different lexicographical works in terms of words used for the first time, one may observe in few cases the relativity of the primacy of sources recorded in dictionaries. This research is especially difficult, since it requires not only the pursuit of basic words as first recording, but also of different meanings that these words may acquire during their "lives". The present analysis will indicate some examples of those generously provided by the Enlightenment, so that the data related to matters mentioned above is increased. Consequently, the information in lexicographical works may be updated, since these works do not keep up with researching old texts, nor with the dynamics of current lexicon.

Keywords: Enlightenment texts, vocabulary, lexicographical works, first recording, registered words, unregistered words, the relative nature of first recording.

Lexicul, nivelul cel mai dinamic al unei limbi, oferă cercetătorului și cele mai neașteptate surprize. Fără a fi o condiție *sine qua non*, trebuie totuși admis faptul că dezvoltarea societăților, în sensul clasic al drumului spre civilizația modernă, este factorul cel mai important pentru fenomenul adus în discuție. La o privire atentă, se poate observa că anumite perioade mai dense din istoria omenirii, cum sunt războaiele, revoluțiile, marile reforme de orice natură, aduc cu ele un aflux de termeni noi în limbajul cutărui popor, dintre care unii rezistă timpului, iar alții au o existență efemeră. Se poate evoca aici, ca exemplu celebru, cuvântul francez *guillotine* („ghilotină"), născut în freamătul Revoluției Franceze (1789–1799), după numele medicului Joseph Ignace Guillotin, care a propus utilizarea respectivului dispozitiv de executare pentru a scurta suferința condamnaților la moarte, cuvânt care nu a rămas numai în vocabularul limbii franceze, ci s-a răspândit și într-un număr de limbi greu de precizat. Pentru a rămâne tot la exemple foarte expresive, se mai pot aminti cuvintele *raglan* și *cardigan*, care denumesc, după cum se știe, două piese vestimentare devenite modă prin imitarea gustului în materie de croire a hainelor a doi conducători de oaste englezi, celebri în războiul din Crimeea (1853–1856), lordul Raglan (James Henry Somerset) și lordul Cardigan (James Thomas Brudenell), sau cuvântul *bursă*, după numele unei familii de negustori venețieni, *Della Borsa*, care, pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, stabilindu-se în Flandra (Belgia de astăzi), au făcut din casa lor sediul primei burse a lumii[1]. Îmbogățirea lexicului limbilor se poate produce și în acest fel, când expresia păstrează amintirea unor personaje remarcabile dintr-un domeniu sau altul de activitate, dar cel mai adesea ea survine subteran și aproape pe nebăgate de seamă, asemenea apei freatice. În toate cazurile, se admite faptul că expansiunea lexicului corespunde unor nevoi ale societăților sau ale unor solidarități umane, dovedindu-se un fenomen de necontrolat și de neoprit.

Aducând discuția pe tărâmul Școlii Ardelene, a cărei poziționare în câmpul dezvoltării lexicale vrem să

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

o punctăm aici în câteva aspecte, trebuie observat din capul locului că statul celor implicați în acest proces, și ne referim în cazul de față, desigur, la scriitorii de orice natură, nu este prea departe de al „actorilor" din perioadele pe care le-am evocat mai sus. Nu este o noutate faptul că acest curent de idei, cunoscut și sub numele de Iluminism ardelean, s-a născut în plină luptă, dusă pe față, pentru imaginea identitară a limbii române, pentru definirea originii acesteia, pentru dovedirea valențelor ei creative. Spre exemplificare, se pot evoca aici doar câteva dintre momentele de vârf ale acestei conchiste: *Cartea de rogacioni pentru evlavia homului chrestin* din 1779, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* din 1780 și *Acathistul sau carte cu multe rugăciuni pentru evlavia fieștecărui creștin* din 1801, ale lui Samuil Micu, dicționarul aceluiași autor, rămas în manuscris pentru posteritate, lexicoanele și gramaticile cu aceeași soartă ale lui Ioan Budai-Deleanu, *Orthographia Romana sive Latino-Valachica*, a lui Petru Maior, din 1819, sau celebrul *Lexicon budan* din 1825. Exegeza a stabilit de multă vreme că firul roșu al acestei strădanii a fost tendința de refacere a unei istorii aparent pierdute a limbii române, pe care autorii iluminiști o vedeau nu numai ocultată de grafia chirilică, ci și infestată de cuvinte împrumutate în cursul vremii de la alogeni. Ca atare, nu trebuie să mire pe nimeni faptul că cel dintâi izvor din care acești autori aleg să își îmbogățească graiul este limba latină[2]. Acest *pro-latinism*, departe de a fi specific doar eforturilor filologice, corespunde unei stări generale a cugetării românești din Transilvania, sub influența directă și nemijlocită a lui Dimitrie Cantemir, părintele real al purismului latinesc din cultura noastră. Domeniul confiniu al istoriei este cel mai adânc influențat de acest dicteu cantemirian, însă nu pot fi excluse nici alte domenii, cum sunt biserica, școala sau viața comunitară în ansamblul ei. În mentalul Școlii Ardelene, latinismul, fie reducționist, fie moderat, era aproape o religie. Acest lucru este ușor de observat în toate marile repertorii lexicale din cultura noastră, din care este suficient să amintim aici doar două, repere cu adevărat: dicționarul lui Tiktin și dicționarul tezaur al limbii române, unde pentru majoritatea covârșitoare a primelor atestări ale neologismelor de sorginte latină sau neolatină trimiterea se face la scrierile iluminiștilor ardeleni de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea.

Cercetarea fenomenului, în sfera tematică propusă aici, nu este însă încheiată și nu va fi, în mod sigur, niciodată. Fiecare nouă citire a textelor iluministe, ale Școlii Ardelene propriu-zise, dar și ale autorilor cu orientare paralelă sau excentrică acestei mișcări, scoate la lumină cuvinte a căror primă atestare trebuie actualizată, cuvinte care, deși înregistrate, nu cunosc o atestare în texte și chiar cuvinte neînregistrate în inventarele lexicografice de referință. Comparând datele din diferite lucrări lexicografice sub aspectul primei atestări a cuvintelor, se poate observa în destul de multe cazuri caracterul relativ al primatului unei surse consemnate în dicționare. Această cercetare este cu atât mai anevoioasă, cu cât se impune urmărirea nu doar a cuvintelor de bază în sine, ca primă apariție, ci și a sensurilor și a formelor diferite pe care aceste cuvinte le pot dobândi pe parcursul „vieții" lor. Analiza de față, în care vor fi aduse în discuție numai câteva exemple din cele oferite cu generozitate nebănuită de literatura noastră iluministă, poate contribui la completarea datelor cu privire la aspectele menționate[3]. Informația va fi organizată în continuare în patru secțiuni: 1. Cuvinte pentru care se schimbă prima atestare; 2. Cuvinte înregistrate în lucrări lexicografice, fără indicarea unei atestări în texte; 3. Cuvinte neînregistrate în dicționarele de referință; 4. Cuvinte prin care se demonstrează caracterul relativ al primei atestări consemnate în dicționare.

1. Cuvinte pentru care se schimbă prima atestare

Analiza acestor cuvinte s-a făcut pe baza următoarelor dicționare: LM, DILR, TRDW$_3$, MDA, DELLR, DLR 2010. Lucrări masive de regulă, care nu pot fi reluate, revăzute și adăugite decât la intervale mari de timp, dicționarele nu pot ține pasul de aproape nici cu cercetarea textelor vechi, nici cu dinamica lexicului actual. De aceea sunt bine-venite pentru cei interesați contribuțiile prin care se urmărește actualizarea informației lexicografice din diferite perspective. În cazul de față, în centrul atenției este prima atestare a cuvântului.

Anticvitate s.f. (aici) „sursă istorică veche" (lat. *antiquitās, -atis*); față de DLR 2010 (C. Negruzzi, *Scrieri literare*, I, 1872, p. 191) și față de TRDW$_3$ („Albina românească", Iași, 1829, p. 123) și DELLR (*antichitate*: 1829, după TRDW$_3$), se impune o nouă atestare: „Deci, fiind istoria aceaea în limba românească alcătuită, sciu cărtitoriul că afară de cei ce nu numai sciu româneaște a vorbi, ci și cu literile țiriliceşti a scria și a ceti, nime altul nu o înțeleage (mai vărtos, fiind cu litere țiriliceşti tipărită), socoti că tot cetitoriul va creade cum că acum întâia oară de dânsul sânt scornite și cum că bârfelele lui (ca altor necunoscute), încăi la aceii, cei ce nu prea cearcă *anticvitatele (vechimile)*, cea mai mare credință vor avea." (Bojincă 1828, p. 26).

Calafoniu (variantă pentru ***colofoniu***) s.n. „sacâz" (ngr. κολοφονιυ; ger. *Kolophonion*); față de DLR 2010 (Ion Costinescu, *Vocabular româno-francesu*, București, 1870), se impune o atestare mult anterioară: „Afară de mahina cea electrică, carea o scrisăiu mai nainte, sânt și altele prin carea să pot face tocma minunate lucrări electrice, dintră carea cea dintii iaste ca să amesteci *calafoniu* cu terpentin și răşină laolaltă, și, după ce le vei topi, să le verşi într-o scăfiță de cusutoriu nu prea afundă." (Șincai, *Învățătură*, p. 175; cca 1800[4]). Cuvântul nu este înregistrat în TRDW$_3$, nici în DELLR, în schimb este remarcabil articolul consacrat acestui cuvânt în LM[5], unde se dau inclusiv precizări privind rostirea

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

regională: „COLOPHONE: (...) 1. s.f., *Colophone* = Colophon, = Κολοφών, nume propriu allu unei cetate a Lydiei, nu departe de mare; de aci: a) adj. *colophoniu, -a* = *colophonius* = de *Colophone*, de unde subst. f. *colophonia* = *colophonia* (subintelessu *resina*), resina secca si pellucida, negría sau galbinía, care se estrage d'in residuulu terebentinei distillata si care serve la frecarea periloru de la arculu de viora: *colophoni'a, asiá numita de la numele cetatei d'in care s'a esportatu mai antaniu, serve si la alte multe usuri.* (Cuventulu, dopo localitati, se aude cu differite pronuntie: *colofonia* și m. *colofaniu, calafaniu, calofoniu* etc.); b) adj. *colophonicu, -a* = de *colophonia; acidu colophonicu*, care formedia basea *colophoniei* (...)".

Detrage (a) v. „a discredita, a calomnia" (lat. *dētrahō, -ere, -traxī, -tractum* „a trage jos"; „a lua (din, de pe), a smulge, a scoate"; „a îndepărta, a detașa, a desprinde"; „a trage afară, a scoate"; „a micșora importanța, a deprecia, a discredita"); prezent în LM („DETRAGERE*, detrassi* si *detrassei*, *detrassu* si *detractu*, v., *detrahere*; 1. a trage diosu, a luá de: *a detrage pre cineva de pre callu, a detrage cuiva annelului d'in degetu; a detrage calliloru frenele*; 2. a subtrage, a scadé: *a detrage ceva d'in summa, a detrage ceva d'in veniturile selle, a detrage ceva d'in benevolientia*; 3. a scadé d'in meritu; a micsuoriá meritulu, a maledice, a vorbí de reu, a calumniá: *a detrage d'in faptele glorióse alle unui omu, sunt multi cari mi detragu, nu mi mai detrageti si voi*".), cuvântul nu este înregistrat în TRDW$_3$, nici în DELLR (pentru limba română), iar față de DLR 2010 (Pah. T. Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, Iași, 1851), propunem o nouă atestare: „Şi această parte de țeară e patria lor cea dintâiu, nici poate orecine *să* le *detragă* sau să le mințească numele lor că nu-i de la romani." (Bojincă 1828, p. 109).

Disperanță s.f. „deznădejde" (it. înv. *disperanza*); cuvântul nu este înregistrat decât în DLR 2010, cu prima atestare la mijlocul secolului al XIX-lea: N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, [București], 1878 (începută în 1849, în exil). Anterior, cuvântul fusese însă folosit de Petru Maior: „Un căştigătoriu de împărății e un om pre care dumnezeii, întărătați asupra neamului omenesc, l-au dat pre pământ, întru mănііa lor, ca să prădeze împărățiile şi pretutindene să răspândă frică, ticăloşie, *disperanță (desnădăşduire)* şi ca atâța să ajungă a-i fi lui sclavi, pre căți oameni sânt carii trăiesc în libertate." (Maior, *Telemah* 1818, p. 229-230).

Flogistic, -ă adj. „inflamabil" (fr. *phlogistique*); cuvântul este înregistrat numai în MDA, având prima atestare la C. Ch. Macarovici, *Chimie generală*, București, 1958, p. 7. Cuvântul este atestat anterior la Gheorghe Șincai (cca 1800): „Smeul, aşişderea, iaste o aprindere a aerului celui *flogistic* dintr-o mulțime de materii cleoasă ce să află în partea cea mai de gios a atmosferiei, şi, pentru amestecata umezală, nu îndată să stinge, ci, ca şi un sul lung, să întinde prin aer. Smeul, drept aceea, atunci să face, când mai mulți aburi să unesc laolaltă în aer, şi aerul cel *flogistic* ce să află într-înşii să aprinde, prin electricitate sau altmintrălea, de luminează şi arde." (Șincai, *Învățătură*, p. 209-210). În alt loc, în aceeași lucrare, Șincai folosește și cuvântul *flogisticitate* „inflamabilitate", pe care nu îl înregistrează nici unul dintre dicționarele analizate: „Nemaiauzit lucru iaste, aşadară, a creade că dracul, carele în forma smeului celui înfocat au căzut în horn, nu poate mai ieşi dintr-însul. Căt să scoate o roată din car şi iarăşi să bagă în osie cu înaintea înapoi, pentru că, îndată căt să stânge *flogisticitatea* din materia cea înfocată, şi umezala cea glodoasă cade gios, precum să face în horn, nu e cu putință ca materia aceea, iarăşi înfocată, să iasă din horn." (*Ibidem*, p. 212).

Galischiu (variantă pentru ***galaschiu***) s.n. (reg.) „sulfat de cupru" (mg. *gálickő* = „piatră de Galiția", „piatră vânătă"). Înregistrat numai în MDA (etimologie necunoscută), cu o atestare târzie (Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925), cuvântul fusese folosit de Gheorghe Șincai: „Aruncându-se galle sau galeş în oarecare apă acră, de s-a murgi şi negri aceea, e semn că într-însa să află vitriol sau *galischiu*." (Șincai, *Învățătură*, p. 78; cca 1800).

Însinua (a se) v. „a se vârî, a se infiltra" (lat. *insinuō* „a vârî înăuntru, a face să pătrundă"; „a pătrunde, a se strecura"). Cuvântul este înregistrat atât în DLR 2010 (cu prima atestare la C. Negruzzi, *Scrieri literare*, I, 1872, p. 243), cât și în LM și în DELLR, în cel din urmă fără precizarea primei atestări pentru limba română, dar fusese folosit de Petru Maior în al doilea deceniu al secolului al XIX-lea: „Fămeia aceasta, cu frumsețа, asemene era unei dumnezeoaie: era, cu frumsețele trupului ei, împreunate toate cele ale duhului întru dânsa, veseliia, lingăririle şi îndămănarea de *a se însinua (vârî)*." (Maior, *Telemah* 1818, p. 82)

Legelnic, -ă adj. „care există în temeiul legii" (*lege* + *-elnic*). Înregistrat numai în DLR 2010 și în MDA, cu o primă atestare la Grigore Obradovici, *Datorințele subdaților, adecă suptpuşilor, către monarhul lor, spre întrebuințarea în şcoalele cele românești naționalnice*, Buda, 1805, cuvântul era în uz înainte de 1800, așa cum o demonstrează întrebuințarea lui de către Gheorghe Șincai: „Dacă prin jurământ *legealnic* chiemăm pe Dumnezeu mărturie, ca se facem ceva de a se creade." (Șincai, *Catehismul* 1783, p. 65).

Nomad, -ă adj. „care nu se stabilește definitiv într-un loc, care se mută din loc în loc" (lat. *Nomadēs, -um* „nomazii: popor rătăcitor în special din Numidia (ținut din Africa de Nord), dar și arabi, etiopieni, sciți, parți, indieni". Este înregistrat în câteva lucrări lexicografice (LM, DELLR, MDA, DLR 2010), dar numai ultimele două propun și o primă atestare la Ion Heliade Rădulescu, *Opere*, II, 1943, p. 82 (într-un text din anul 1838); cuvântul este folosit și explicat de Damaschin Bojincă: „Ci înțeleagerea arătatelor a Annei cuvinte este aceasta: ca la acea bătaie să se ia din bulgari şi din români mai vârtos aceii, cei ce vieţuia viață *nomadă (din loc în loc umblătoare)*." (Bojincă 1828, p. 27).

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

Placed, -ă adj. „blând, binevoitor” (lat. *placidus*; unele dicționare, MDA, DELLR, DLR 2010, propun fr. *placide*). Atestarea propusă în DLR 2010 este mai târzie (Ion Heliade Rădulescu, *Opere*, I, 1939, p. 307 – într-un text din anul 1870) față de atestarea cuvântului în *Aforismele* (aprox. 1800) lui Budai-Deleanu: „Oricine, *placed*, este putincios şi domnul vieții, şi-şi ține mânile nevinovate.” (*Ioan Budai-Deleanu* 2012, p. 300).

Polipod, -ă adj., s. „care are mai multe picioare” (MDA, DLR 2010: fr. *polypode* cf. lat. *polypodium*; LM: gr. πολύπους, πολύποδος, fr. *polypode*). Este înregistrat în LM, MDA, DLR 2010, ultimele două propun prima atestare la G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, 1889, p. 498, însă cuvântul fusese întrebuințat de Samuil Micu (aprox. 1780) în traducerea din limba greacă a *Istoriei adevărate* a lui Lucian din Samosata: „În loc de mâni, de fer *polipozi* mari, legați unii de alții, svârlea, care, cuprinzind pădurea, ținea în loc ostrovul.” (*Samuil Micu*, 2010, p. 320).

Prat s.n., ltm. (Trans.; Banat) „fâneață naturală”; (reg.) „livadă” (lat. *pratum* „pajiște”); cuvântul este înregistrat în LM, MDA, DLR 2010, în ultimul dicționar fiind atestat prima dată la G. A. Polizu, *Vocabular româno-german*, Brașov, 1857, în vreme ce cuvântul apare într-un text de la 1805: „Semira, dintr-o grije dulce, ca nu cumva singurătatea fiiei sale cu trista supărare a o încărcare au dorul ei l-a îndemnare, spre a cui aşezare toate drumurile era închise, toate desfătările soțietatei le-au ascuns dinaintea ei, care pre ceea parte a țărmurilor, pre tot *pratul*, sub toată umbra se îmbrățța şi în dulce ațipire se vărsa.” (Crișan 1805, p. 2, numerotarea a doua).

Remoră s.f. „specie de peşte care se caracterizează prin prezența unui disc adeziv la partea superioară a capului, cu care se fixează de corpuri plutitoare sau de peşti mari, pentru a se putea deplasa” (fr. *rémora;* lat. *remora*); înregistrat numai în DLR 2010, cu prima atestare la Mathei Drăghiceanu, *Elemente de cosmographia prelucrate în usul școalelor secundare*, București, 1866, p. 117, cuvântul fusese întrebuințat de Samuil Micu (aprox. 1780) în traducerea din limba greacă a *Istoriei adevărate* a lui Lucian din Samosata: „drept aceaea, cătră a doa deschidere, cum am zis, degrabă am auzit olălău mare şi gâlceavă, ca a chelevmagaelor şi a *remorilor*” (*Samuil Micu* 2010, p. 320).

Scartecă s.f. „carte veche şi fără valoare, nefolositoare” (germ. *Scharteke*). Este împrumutat din germană, se găsește înregistrat în LM, MDA, DLR 2010[6], dându-se în toate cele trei dicționare prima atestare la Sab. Pop.-Barcianu, *Vocabulari roman-nemțesc*, Sibiu, 1868. Înregistrat în *Glossariu* de Laurian și Massim, este surprinzător faptul că autorii dau în cazul acestui cuvânt inclusiv atestarea: „SCARTECA (pre a locuri mai bene *scartica*) s.f., carte rea, scriptu inutile, dupo *Barcianu*”. Cuvântul apare însă în textul de la 1828 al lui Damaschin Bojincă: Alți scriptori sânt de acei carii, cetind vreo *scartecă* oarecum scrisă şi necercând adevărul lucrului cu de-amăruntul, scrie şi dânşii ca şi aceii, ducându-se în rătăcire printr-înşii. (Bojincă 1828, *Prefație*, p. 4).

Sclav s.m. „rob” (lat. *sclavus*); cuvântul este înregistrat în LM, MDA, DELLR, DLR 2010, fără atestare în LM și în DELLR. În celelalte două, se propune ca primă atestare „Albina românească”, Iași, 1831, 538[2]/10 (DLR 2010); Gh. Asachi, *Lexicon de conversație*, Iași, 1842 (MDA), însă cuvântul este frecvent folosit de Petru Maior în traducerea *Telemah*: „Un *sclav (rob)* care are frică de dumnezei e dătoriu a urma cu credință după domnul său.” (Maior, *Telemah* 1818, p. 106). Este cel puțin ciudat cum de nu s-a înregistrat prima atestare a cuvântului *sclav* din acest text al lui petru Maior, de vreme ce, în aceleași dicționare, pentru cuvântul ***sclavie*** prima atestare vine chiar din *Telemah*: „De ne-ar fi lăsat durerea *sclaviei (robiei)* noastră sămțirea toată plăcerea, ochii noştri s-ar fi îmbucurat văzând acel pământ roditoriu al Eghiptului, care părea că e o grădină desfătată, cu mulțime de canaluri umezită. (p. 28); Tu vezi pre fiiul unui împărat, carele s-au plecat a cere una unişoară a lui măngăiare în dar *sclaviia (robiia).*” (*Ibidem*, p. 108).

Simplicitate s.f. „simplitate” (lat. *simplicitās, -ātis* „simplitate”; „sinceritate, lipsă de fățărnicie, candoare, ingenuitate”; fr. *simplicité*; it. *semplicità*); înregistrat în LM (lat., cu trimitere, spre comparare, la fr. *simplicité*), MDA (lat.; fr.; it.), DELLR, DLR 2010 (lat.; fr.; it.), cu prima atestare propusă de MDA și de DLR 2010 la Iordache Golescu, *Condica limbii rumânești*, circa 1832, cuvântul este folosit anterior: „Afară de aceaea, sânt în țeara acea frumoasă mulțime de băi de aur și de argint, ci lăcuitorii, trăind fericiți în *simplicitatea (nemăndriia)* lor, nu socotesc aurul și argintul întră avuțiile lor, nu prețuiesc fără acele lucruri, care întru adevăr şerbesc spre împlinirea lipsei omenești.” (Maior, *Telemah* 1818, p. 223-224). Este de reținut și de această dată articolul extrem de interesant din LM: „SIMPLICITATE, s.f., *simplicitas* (fr. *simplicité*); calitate si fapta de *simplice*, 1. in genere: *simplicitatea elementeloru, simplicitatea cogitarei, simplicitatea cestionei*; 2. in specie: a) ingenuitate, candore etc.; *amabilea simplicitate a innocentiei*; *de sí adulta, virginea are simplicitatea unei mice copille; fericiti celli ce peno la betranetia pastredia simplicitatea copillariei; simplicitatea nu e neci ignorantia, neci stultetia, ci d'in contra simplicitatea se pote maritá cu multa scientia, cu multa intelligentia si chiaru cu une mare geniu*; inse b) *simplicitate* si: α) credulitate, facilitate de a se lassá ammagì; β) stultetia, bobletia; c) abstinentia, infrenare de veri-ce lussu, lussuria, affectatione: *simplicitatea limbei, ornatului, victului, mobililoru; simplicitatea narrationei, espositionei*”.

Spongie / sponghie s.f. „animal din încrengătura spongierilor, cu corpul alcătuit dintr-o rețea compactă de fibre elastice și rezistente, care trăiește în colonii dese, fixat pe stâncile submarine”; „burete obținut din substanța acestui celenterat marin, având proprietatea de a suge apa”

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

(lat. *spongia* „burete"). Este înregistrat în LM, DELLR, MDA, DLR 2010, cu prima atestare în ultimele două surse la 1810, după BRV, vol. 3, p. 24 (trimiterea este la Petru Maior, în *Cuvânt-înainte* la *Prediche*: „Deci, mai nainte, se cade să cetească predica foarte cu luare aminte, ca, învățând de rost adevărurile ce cuprinde predica cu doveadele lor, să-și umplă mintea sa și așa, întocmind voroava după priceaperea ascultătorilor, ca o *spongie* bine adăpată, fără mare osteneală, va putea vărsa adevărurile din amvon." (Maior, *Prediche* I, 1810, p. 3), dar fusese folosit înainte de Samuil Micu (aprox. 1780) în traducerea din limba greacă a *Istoriei adevărate* a lui Lucian din Samosata: „Arunca și *sponghii*, mai ca un pământ de doao găleate, și cu aceastea să rănea unii pe alții." (*Samuil Micu*, 2010, p. 320).

Succin s.n. (astăzi rar) „chihlimbar"; (lat. *succinum;* fr. *succin*); cuvântul este înregistrat în LM, MDA (atestat la Dionisie Piru Tesaleanul, *Encolpiul doctorilor sau medicina practică...*, text tradus din greacă și tipărit de postelnicul D. Cornea, vol. I-II, Iași, 1849), în DLR 2010 (Ioan Rus, *Icoana pământului sau carte de gheografie*, I, Blaj, 1842, p. 146/9), dar atestările date sunt târzii. Cuvântul fusese întrebuințat de Gheorghe Șincai (cca 1800): „De mai mulți ani să știe că piatra sau cleiul ce să numește *succin* sau chirivariu, sau electru, de să va freca tare și vărtos pre dinafară, trage la sine lucrurile cele ușoare, precum sânt pleavele ațele, și altele, și, cum le trage, așa le și împinge de la sine, cât dai în pălmi. (Șincai, *Învățătură* p. 168). Pentru a face pe înțeles cuvântul, Șincai îl echivalează prin *chirivariu* și *electru*; *chirivariu* este, de fapt, o variantă fonetică pentru *chihlimbar*, iar *electru* – formă învechită pentru *electrum* (lat. *electrum* „chihlimbar").

Tămpestate, variantă pentru ***tempestate*** s.f. (lat. înv.) „furtună" (lat. *tempestās, ātis* „timp urât, furtună, vijelie"; (fig.) „furtună, val, primejdie, nenorocire, calamitate"); cuvântul este înregistrat în LM, DELLR, MDA și DLR 2010, cu prima atestare, în ultimele două dicționare, în *Caiet de istoria naturală și botanică. Caiet pentru economia rurală,* care să paradosește de către d. d. Leon Filipescul / Manuscris; note luate la lecțiile lui Leon Filipescul de Ioan Cernătescu, în 1842; Biblioteca Academiei Române, cota 43, dar este folosit de Gheorghe Șincai (cca 1800): „Spre aceasta, atunci când să apropie *tămpestatea*, trebuie să ne alegem, în casă, locul cel mai depărtat de trupurile acele carii sânt mari scări sau conductori[7] de materii electrice." (Șincai, *Învățătură*, p. 225-226).

Transumto s.n. (lat. înv.) „duplicat al unei diplome, al unui act" (lat. *transsumptum*); este înregistrat în LM („*transumpu* [!], -a, adj. part., *transumptus*; luatu sau impromutatu de la altulu; transportatu in altulu: *documente transumpte in alte documente*"), MDA și DLR 2010, cu prima atestare la George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, 1889, dar fusese întrebuințat înainte de Petru Maior: „Ci voiu să cetesc aci întreg hrisovul acela ce fu de la prințipul Gheorghie Racoți dat lui Stefan Simon Pap, alesului episcop al românilor în Ardeal, și carele, după cearerea lui Petrus Barabaș de Albis, a causelor fiscușești în Ardeal director din conservatoriul besearicei Albei (a Bălgradului), în 19 zile avgust, la anul Domnului 1684, în *transumto* s-au dat afară, cu carele și de aci înainte ne vom întrăbuința." (Maior, *Istoria besearicei* 1813, p. 72-75).

Truț s.n. „faptă făcută în ciuda cuiva; ciudă" (ger. *Trotz*); cuvântul este înregistrat în LM, MDA, DLR 2010, cu prima atestare propusă de ultimele două dicționare în *Lexiconul budan* (1825), dar fusese întrebuințat înainte de această dată: „Numele lui Dumnezeu se pângărește: 1. prin toate păcatele; 2. mai căpetenește prin blăstămuri, când vorbim din *truț* despre Dumnezeu, despre sfinții Lui și despre leagea și credința cea adevărată." (Șincai, *Catehismul* 1783, p 63-64).

Vult s.n. (lat. înv.) „față, chip" (lat. *vultus* „față"); înregistrat în LM: „VULTU, s.m., *vultus* si *voltus*; facia, espressionea faciei: *vultulu e imaginea suffletului; vultu serenu, vultu tristu, vultu intunecatu; d'in vultulu omului poti diviná ce sente; incetédia de a me spariá cu vultulu!*" și în DLR 2010, cu prima atestare aici la Andrei Mureșianu, *Din poesiele lui...*, Brașov, 1862, p. 17/9. A fost folosit însă la începutul secolului al XIX-lea de Ștefan Crișan: „Oh, dulca mea, răspunse tânărul, dulce sărutându-i lacrimile de pre *vultul* ei, fără dreptate ți-e amarul!" (Crișan 1805, p. 36, a doua numerotare).

2. Cuvinte înregistrate în lucrări lexicografice, fără indicarea unei atestări în texte

Secțiunea de față cuprinde acele cuvinte care se întâlnesc în texte cercetate din arealul Școlii Ardelene, dar care nu sunt înregistrate decât într-un singur dicționar din cele avute în vedere pentru această analiză. Ignorat pe nedrept, *Dicționariul limbei române* al lui A. T. Laurian și I. C. Massim se caracterizează printr-un inventar lexicografic complex și extrem de important pentru cercetarea textelor românești dintr-o perioadă cuprinsă aproximativ între 1760 (odată cu traducerea din limba latină a Vulgatei) și 1900 (când apele învolburate ale tuturor „-ismelor" s-au retras, biruind o orientare lipsită de stridențe lingvistice de orice natură: direcția națională). Păcătuind în principal prin ortografia etimologică și prin faptul că nu se fac referiri la izvoare pentru cuvintele repertoriate, acest instrument de lucru prețios a fost lăsat aproape cu totul la o parte de specialiști. Analiza următoare demonstrează că aceasta este o lucrare lexicografică ce merită întreaga atenție a cercetătorilor, care nu trebuie să se lase influențați nici de o ortografie, ce-i drept, rebarbativă, nici de anumite exagerări ale autorilor celui dintâi dicționar realizat sub egida Academiei Române.

Apograf s.n. „copie" (lat. *apographon, ī* „copie"); cuvântul este prezent în LM: „APOGRAPHU sau

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

apografu, s.m., *apographum* (ἀπόγραφον), copia, transcriptu" și îl găsim la Budai-Deleanu, *Întroducere istoricească* la *Lexiconul românesc-nemțesc* (1818): „Eu am chiemat de mărturie numa pre scriptorii ungurești și leșești și, cu adevărat, dintru toți, pre cei mai de frunte, care au putut să știe mai ales trădăciunile (adecă spusele) neamului său, ca să arăt protivnicilor cum că eu nu voi să-mi dovedesc thesa din arhivele românești, pecum au făcut unii dintru scriptorii ardelenești, când ei, vrând a răsbate unele drepturi a românilor, au venit înainte cu pre cercate sofisme și cu șuvăitoare locuri a nescare, de molii pre roasă, de jumătate putrede *apografuri*, din urice (diplomate) vechi prescrise, a cărora orighinaluri acum nicăire nu să află." (*Ioan Budai-Deleanu* 2012, p. 396-397).

Armentar s.m. „văcar" (lat. *armentārius* „văcar"); prezent în LM: „ARMENTARIU, *-a*, adj. s., *armentarius*, cellu ce cauta de vite, pastoriu; conductoriu de turme de vite.", cuvântul este folosit de Damaschin Bojincă: „Cea mai mare deprindere au în crescerea oilor, cu care veara se îndemânează cătră munții cei recoroși (precum făceau la romani *armentarii*), de unde se pot uita, ca și păcurarii romanilor (carii se ziceau titiri), cum pasc oile și caprele prin câmpurile cele mult desfătătoare (...)" (Bojincă 1828, p. 115).

Bălbuți (a) v. „a bâlbâi, a nu articula clar, a nu vorbi clar" (lat. *balbūtiō, -īre, -īvi*); înregistrat în LM[8]: „BALBUTIRE, *balbutescu*, v., *balbutire* (fr. *begayer*), a incurcá vorb'a, a vorbí incurcatu, a pronuntiá reu cá copiii ce abiá invétia a vorbí.", cuvântul este folosit de Budai-Deleanu, *Întroducere istoricească* la *Lexiconul românesc-nemțesc* (1818): „Întrarăm (zice) în țara românilor și auzirăm pre un neam varvar *grăind* (*bălbuțind*) pre multe, ba mai toate cuvinte lătenești." (*Ioan Budai-Deleanu* 2012, p. 390).

Butir s.n. „unt" (lat. *būthyrum* „unt"); înregistrat în LM: „BUTYRU sau *buturu*, s.m., *butyrum* (βούτυρον); nume datu in scientia la substanti'a grassa ce se trage d'in lapte allessu de seru si de alte substantie ce mai coprende inco laptele, synonymu prin urmare cu cuventulu populariu *untu*", este folosit și explicat de Damaschin Bojincă: „Se ung bucuros cu *butir* sau *unt dulce* pe cap, precum făceau și burgundii, despre carii Sidon Apolinaris așa cântă (...) (Bojincă 1828, p. 115).

Încudă s.f. „nicovală" (lat. *incus, -idis*); înregistrat în LM: „INCUDE, s.f., *incus*, instrumentu pre care faurulu rédima ferrulu de *incusu* (vezi si *incudere*[9])., atestat la Petru Maior și explicat de acesta: „Îndată muntele Etna puse capet răsfugărei turburatei sale văpaie, nice nu se auziră mai mult cumplitele lovituri ale maiurilor (ciocanelor), care, bătând pe *încudă (ileu),* făcea să bomboneaze ceale mai dedesubt ale pământului și adâncurile mărei." (Maior, *Telemah* 1818, p. 43).

Pneumatomah s.m. „cel care neagă divinitatea Duhului Sfânt" (gr. πνευματομάχος); este înregistrat în LM la articolul: „PNEUMATO-, (de la πνευμα = spiritu, gasu), in diverse compositioni de termini technici, precumu: (...) *pneumatomachu*, s.m. (πνευματομάχος, fr. *pneumatomaque*) care se lupta cu ventulu sau cu spiritulu; *sectariu crestinu care néga divinitatea spiritului sânctu* (...)", fiind folosit și explicat de Gherontie Cotorea: „Pentru aceasta, zice Sfântul Vasilie cel Mare în a șasa epistolie a sa ce o scrisese la biseareca de la Antiohia, «pentru că atunci nu să afla *pneumatomahi, adecă ce s-ar împotrivi Duhului Sfânt*»". (Cotorea, *Articulușurile* 1746, f. 207[r]).

Precon s.m. „pristav, crainic" (lat. *praecōnium, -ii* „funcția de pristav, crainic"); înregistrat în LM: „PRECONE, s.m., *praeco*; strigatoriu publicu in adunari, la judecie, la licitatione: *la vocea preconelui occurre multime de comperatori*; prin estensione, nuntiu, annuntiatoriu.", atestat la Petru Maior în *Dissertație pentru începutul limbei românești* și explicat de acesta: „Livius, în cartea 40, cap 42, zice că cumanilor, cerând, li s-au dat voie ca în publică să vorbească lătinește, și *preconii* sau *vestitorii* lor să aibă cădință a vinde lătinește." (Maior, *Istoria* 1812, p. 304).

Protervie s.f. „îndrăzneală peste măsură, nerușinare, obrăznicie" (lat. *protervia* „nerușinare, obrăznicie"); înregistrat în LM[10]: „PROTERVIA, s.f., *protervia*; calitate si fapta de *protervu*[11].", cuvântul este atestat la Gheorghe Șincai: „La necurățire duce fala sau *protervia* în veșmânturi, leanea, ne-nfrânarea în mâncare și-n beare, însoțirea prea slobodă cu feațe de altă osebire, neînfrânarea ochilor, cetirea de cărți pângărite." (Șincai, *Catehismul* 1783, p. 69).

3. Cuvinte sau sensuri neînregistrate în dicționarele de referință

Pentru că în această secțiune, pe lângă cuvintele împrumutate, se cuprinde un număr mai mare de cuvinte formate în limba română decât în celelalte secțiuni ale lucrării de față, s-a procedat la gruparea lor în două serii distincte.

a) Cuvinte împrumutate

Cvirite s.m., pl. „cetățeni romani cu toate drepturile politice și militare (lat. *Quiritēs, -ium*; m. pl.); apare în traducerea lui Damaschin Bojincă (la textul polemic al lui Petru Maior, *Privirea rețensiei...*): „Ca să poată cetitoriul înțelege acea ce d<umnealui> rețensentul K. numai cât atinge, batgiocorind, „Că Țițero și Țesar ar fi trăbuit să zică orațiile (cuvântările) sale către ***cvirite*** ori în limba românească, ori că într-alt chip n-au putut fi înțeleși", pe scurt voiu arăta firea întrebărei. (Maior_ Bojincă 1834, p. 62-63).

Gelsomin s.n. „iasmin, iasomie" (it. *gelsomino*); este folosit de Petru Maior: „Ulițele sânt înfrumsețate cu lauri, granați, *gelsomini* și cu alte arbori pururea verzi și florite." (Maior, *Telemah* 1818, p. 223).

Persvasie s.f. „persuasie"; „convingere, credință" (lat. *persūāsiō, -ōnis* „(acțiunea de) convingere (a cuiva)"; „convingere, părere, credință"); cuvântul apare în

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

Cuvântare 1828: „Încă și astăzi, la mulți răsăriteani, iaste *persvasie* și judecă doară cei mai mulți cum că cel ce mai înainte de ce se cuminecă, de nu postește câteva zile, nu cu cuviință să apropie la sfânta cuminecătură." (*Samuil Micu* 2010, p. 104; cf. versiunea latină a textului: „hodiedum enim ea est apud plerosque orientales *persuasio*, quod nisi prius per aliquot saltem dies, jejunium praemissum fuerit, minus reverenter agat is, qui ad Communionem accedit", *Ibidem*, p. 371).

Refecție „hrană"; „alimentare" (lat. *refectiō, -ōnis*)[12]; apare la P. P. Aron, în sintagma *ceasul refecțiii* „ora mesei", în *Rânduiala învățăturilor și trapta ceatelor până la altă rânduială a noastră* (1754, oct. 12 zile): „În ceale ce or fi de socoteala trapezii și de lipsa casii, ispravnicului aceloraşi, carele să va sărgui spre toate ceale de lipsă după rânduiala cinului marelui părinte, rânduind și ceasul *răfecțiii* și vreame odihnii, după lipsa întâmplărilor și socot<e>ala vremilor." (*Petru Pavel Aron în texte* 2011, p. 83).

Scopură „stâncă" (lat. *scopulus* „înălțime stâncoasă; stâncă"); la Petru Maior: „Navarcu nostru, cu totul spăreat și întunecat, strigă că e cu neputință să mai stea în coantră vânturilor, care cu silă ne împingea către *scopure*; o lovitură de vânt rupse catarticu, puțin după aceaea sămțim că ascuțiturile ***scopurelor*** găuresc fundul corabiei." (Maior, *Telemah* 1818, p. 158).

b) Cuvinte create în limba română

Până la înregistrarea unui material suficient pentru a pune în evidență faptul că unele cuvinte formate în limba română sunt creații ale unui scriitor sau ale altuia, rămâne de interes prezența acestora în texte ale Școlii Ardelene, pentru că susține preocuparea oamenilor de cultură iluminiști de a folosi o limbă bogată și nuanțată.

Acludăluit, -ă „închis, cuprins" (format de la v. lat. *clūdō* „a închide"; „a încercui, a împresura", cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară[13], și cu *a* protetic); apare la Inochentie, într-o scrisoare către Avram Pop Dăianul, 7 decembrie, 1752: „Având nădejde că o carte ce ți-am fost scris, noiemvrie 4 zile, îți va fi venit la mână împreună cu copia *acludăluită* într-însa, astă dată nu te îngreunez mai cu multe." (după Zenovie Pâclișanu, *Corespondența din exil a episcopului Inochentie Micu Klein*, București, 1924, p. 113-114).

Florie s.f. „înflorire" (format de la *floare* + *-ie*); este folosit de Gherontie Cotorea: „Mişelul Andronic foarte tare să încrezusă cum că, rumpându-să pacea cu Biseareca Apusului, va aduce mare năroc Bisearecii Greceşti şi împărăția la *floria* cea dintâie." (Cotorea, *Șișmăticia* 1744/1745, f. 67[r]).

Ghintean s.m. „persoană care aparține aceleiași ginți, aceluiași neam" (< *ghintă* + *-ean*); este folosit de Damaschin Bojincă: „Adevărul acesta se vădește prin diploma cea de împăratul Ferdinad I familiei lui Nicolau Olau, fostul arhiepiscop de la Strigon, şi a Maiestatei Sale Ferdinad, canțelariu, de neam român născut, în anul 1548 dată, unde zice împăratul: (...), adecă: «Aşa e începutul mai a tuturor ghintelor celor prealăudate, între care valahii, *ghintenii* tăi, nu sânt cei de pre urmă, despre carii cunoscut este că sânt născuți sau se urzesc de la doamna lumii cetate Roma, de unde și până astăzi în limba sa se zic romani.»" (Bojincă 1828, p. 104-105).

Ostaș s.m. (neob.) „dușman, adversar" (< *oaste* + *-aș*); cuvântului *ostaș* i se atribuie sensul „dușman, adversar", pe care îl are lat. *hostis*, sens neatestat în dicționarele menționate și cu care este folosit de Damaschin Bojincă: „Fiind acest bărbat unul dintră cei mai mari *ostași* a neamului românesc, precum prin multe fapte multor cunoscute s-au arătat, nu se rușină încă, în întâia față a cărticicei sale, cu cuvinte foarte vătămătoare şi fără de rușine, a urgisi şi a micşora nația românească, cea din sângele strălucitului Romul urzită." (Bojincă 1828, p. 13-14).

Pricuritate s.f. „primejdie" (cf. *pricuros* „primejdios"). Adjectivul *pricuros* (etimologie nesigură în MDA, cu trimitere la *periculos*; necunoscută în DLR 2010) este înregistrat în MDA la Villaume, *Pedagoghia și metodica pentru învățătorii shoalelor orășenești și sătești*, tradusă de Naum Petrovici, Buda, 1818, iar în DLR 2010, la Damaschin Bojincă (după BRV, III, p. 674; i.e.: în *Diregătoriul bunei creștere spre îndreptarea multor părinți și bun folosul tinerimei romane*, Buda, 1830, p. 1): „Aşadară, urmează că buna norocire a noastră nu se cuprinde în lucrurile cele din afară de noi, pentru că acestea sânt schimbătoare, trecătoare, adeseori *pricuroase*, fără siguranție, care acăşună stricăciune şi perire." La același scriitor bănățean, este folosit și explicat substantivul pe care dicționarele nu îl înregistrează: „Când cade cineva în undele mării, văzând că va să se înece, se apucă şi de spumele apei, şi de toate gunoaiele ce înoată pe fața undelor se prinde, vrând a se scăpa de *pricuritatea (primejdia)* morții. (Bojincă 1828, p. 30-31); Dară când se duc undeva, unde nu se tem de *pricuritate (primejdie)*, duc cu sine, în loc de lance, un bât frumos şi neted, de multe ori cu fer ferecat, care se zice toiagu." (Bojincă 1828, p. 112).

Suroritate s.f. „relație de rudenie între surori" (< pl. *surori* + *-itate*); este folosit de Damaschin Bojincă: „Oricine se îndoieşte despre *suroritatea* limbei româneşti cu cea latină, cetească gramatica daco-romană, de ci<nstitul> Ioan Alexi în limba latină alcătuită, şi în Viena, în anul 1826, tipărită, şi pe lesne va vedea ce se cuvine a se crede despre limba românească." (Bojincă 1828, p. 101).

Tehnisit, -ă adj. „viclean, meșteșugit" (cf. *tehnă* „pricepere; acțiune dibace, vicleană făcută în ascuns în vederea atingerii unui scop; intrigă, uneltire"; lat. med. *techna* „șarlatanie, înșelătorie, mașinație"; ngr. τέχνη). Substantivul *tehnă* se regăsește în scrisul iluminiștilor: la Gh. Șincai, în *Hronica românilor* I (1811) (cf. MDA; DLR 2010) și la Petru Maior: „Pentru aceaea, afară de alte *tehne*, mai toate ținuturile

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

unde sânt mai deşi neameşii români, cum se veade în mai sus cetitul hrisov a lui Gheorghius Racoți, le-au tras de supt ascultarea arhiereului celui românesc şi le-au supus superintendentului celui calvinesc, măcar că şi aceia români ținea leagea cea grecească." (Maior, *Istoria besearicei* 1813, p. 78-79). Adjectivul *tehnisit*, provenit din participiul verbului *a tehnisi* (neînregistrat în dicționarele consultate), nu este înregistrat în dicționarele menționate, fiind însă folosit și explicat de Petru Maior: „Dacă toate podoabele voastre ceale trufaşe nu fac alta fără cât urmează şi închipuiesc o floare, a căriia fireasca frumseață nu vecuiaşte fără o mică de ceas, frumseaţea voastră cea *tehnisită*, *adecă meşteşugită*, poate oare să vă îngânfe, să vă facă a vă trufi au, mai vârtos, să vă facă a vă ruşina?" (Maior, *Prediche* II, 1811, p. 19).

Timpuralnic, -ă adj. „vremelnic" (< pl. *timpuri* + *-alnic*); apare la Damaschin Bojincă: „Scrisoarea aceaea aşa sună: «Lui Ioan, domnului blahilor (românilor) şi a bulgarilor. Se cuvine ție, precum pentru fericirea cea *timpuralnică*, aşa şi spre mântuirea cea veacinică, ca, precum eşti cu sângele, aşa să fii şi cu faptele tale, roman; şi poporul țării tale, pre carele toată lumea îl ştie că e răsărit din sângele romanilor, şi altele.»" (Bojincă 1828, p. 105).

Urmiş adv. „prin urmare, în consecință" (< *urmă* + *-iş*); este folosit de Budai-Deleanu, *Întroducere istoricească*, la *Lexiconul românesc-nemțesc* (1818): „Afară de priința deosăbită acestui cinstit bărbat pentru gheți, pre care el au socotit că au fost goti, deci, *urmiş*, şi ghermani, şi afară de prejudețele țării, cu presupusa socotință asupra românilor, întru celelalte, mărturisirea lui stă drept împrotiva patrioților săi, cari nu vor nice într-un chip ca românii să fie rămas în Ardeal despre vremile lui Traian." (*Ioan Budai-Deleanu*, 2012, p. 398)

4. Cuvinte care demonstrează caracterul relativ al primei atestări

Prin cele câteva exemple grupate în această serie se pune în evidență faptul că cercetarea textelor românești din diferite perioade ale evoluției limbii române literare poate conduce la schimbarea informației lexicografice cu privire la cele mai vechi atestări ale unor cuvinte în limba noastră. Prin aceasta nu se caută scăderi unor lucrări lexicografice importante, ci se subliniază nevoia de a fi preocupați în permanență de îmbogățirea informației pentru o cuprindere cât mai complexă a istoriei cuvântului românesc. De aceea, nici în acest domeniu, nu poate pretinde cineva că a spus ultimul cuvânt, pentru că poate fi oricând contrazis de surprizele din texte încă neexplorate sau neexplorate îndeajuns.

Agricultură „cultivare a pământului" (lat. *agrīcultūra*; fr. *agriculture*) a fost înregistrat[14], în ordine, în LM, cu sensul „artea de a lucrá pamentulu, artea de a ará, semená, secerá etc.", ca împrumut din limba latină, apoi în $TRDW_1$, ca neologism, dar fără atestare și fără etimologie. DA propune prima atestare la N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, [București], 1878, p. 7 (începută în 1849, în exil) și etimologie latină, MDA și DLR 2010 păstrează prima atestare din DA, acceptând, în ordine, etimologie latină și franceză, în vreme ce $TRDW_3$ dă ca primă atestare anul 1813 (după N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 143) și acceptă numai etimologie franceză. Până la consultarea celui din urmă dicționar menționat, am crezut că prima atestare a cuvântului, înaintea celei din dicționarele Academiei, este într-un text al lui Petru Maior, de altfel, unul dintre textele cu cea mai bogată reprezentare când este vorba de acest aspect al descrierii lexicografice, *Întâmplările lui Telemah*: „Carnea se mâncă fără de zamă dreasă şi au grijă ca să păstreaze boimea cea mai bună, pentru ca să înflorească *agricultura (lucrarea pământului)*." (Maior, *Telemah* 1818, p. 117).

Barcă „luntre" (it. *barca*) este prezent, în ordine, în LM, ca împrumut din latină, cu o precizare interesantă privind forma de plural: „plur. *barce* (mai pucinu correctu *barci*)" și cu înregistrarea a încă două sinonime: *scapha* și *cymba*, iar $TRDW_1$ îl înregistrează ca neologism, dar fără atestare și fără etimologie. În DA, prima atestare este la A. Donici, *Fabule*, II, Iași, 1842, p. 16, iar limba de origine este italiana (*barca*). MDA și DLR 2010 păstrează aceeași atestare și aceeași etimologie, în vreme ce $TRDW_3$ (it. *barca*) duce prima atestare cu mult înainte, prin trimiterea la *Dicționarul* (manuscris) lui Teodor Corbea din 1703. O schimbare spectaculoasă, care a răsturnat ceea ce părea a fi o nouă atestare față de dicționarele Academiei, odată cu identificarea cuvântului în același text al lui Petru Maior: „Şi, întru adevăr, aruncară pre tinărul princip în fundul mărei, iară ei scăpară înotând până la nişte *barche (corabii mici sau luntri)* streine, care îi aştepta. (Maior, *Telemah* 1818, p. 203).

Opune (a se) „a se opune (combătând), a aduce un contraargument, a obiecta"; „a fi contrar, a se opune" (lat. *oppōnō, -ere, -posui, -positum* „a pune înainte"; „a pune în față, împotrivă (spre a apăra, spre a respinge), a contrapune"; „a expune (unei primejdii)"; (jur.) „a pune la bătaie, a pune amanet, a ipoteca"; „a pune în față, a prezenta"; „a se opune (combătând), a aduce un contraargument, a obiecta"; „a fi contrar, a se opune") este un alt exemplu concludent pentru caracterul relativ al primei atestări propuse în lucrările lexicografice. În LM, cuvântul este înregistrat în forma de infinitiv lung „*opponere* si *oppunere*", cu etimologie latină. În $TRDW_1$ nu este înregistrat. DLR dă prima atestare pentru sensul precizat la N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, [București], 1878, p. 8 (începută în 1849, în exil), iar pentru origine trimite la limbile latină (*oppōnere*) și franceză (*opposer*), în vreme ce MDA și DLR 2010 păstrează nemodificate aceste informații. Deși, chiar cu acest sens, cuvântul fusese înregistrat în DILR cu o primă atestare timpurie, 1717, la Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (în *Opere*,

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

VIII, București, 1901, p. 279), TRDW$_3$ (lat. *oppōnere*) nu valorifică această informație și dă prima atestare în 1781. De asemenea, cuvântul este înregistrat în DELLR, cu trimitere la atestarea din DILR și la etimologia propusă în diferitele surse lexiografice avute în vedere de autori: lat. și fr. (în DEX și DLR), lat. (în TRDW[15] și DILR). Consultând toate aceste surse lexicografice, am putut constata că schimbarea de atestare față de dicționarele Academiei, așa cum se relevase la citirea *Întâmplărilor lui Telemah* nu rezistă. Cuvântul este folosit de Maior și explicat în același timp, semn că, în ciuda atestării timpurii, era încă o raritate în vorbire: „Am poroncit să se facă, ca să trimit înapoi pre Mentor şi ca să te descurc de cărteala acestui pretin aspru, care *se opune (împrotivește*) fericirei tale și ț-ar pismui dacă te-ai face tu nemuritoriu." (Maior, *Telemah* 1818, p. 183); „Acum e gata, mă jurai pre undele Stigie că voiu lăsa pre Telemah să se ducă. Însuș Joe, părintele dumnezeilor, cu toată putearea sa nu ar putea *să se opună (împrotivească*) la un jurământ așa înfricoșat." (*Ibidem*, p. 193-194).

Sunt, în schimb, la prima atestare în textul lui Petru Maior (considerate astfel în DLR, TRDW$_3$, MDA, DLR 2010), cuvintele coradicale: ***opunere*** și ***opus***, de asemenea explicate de autorul traducerii din italiană a *Întâmplărilor lui Telemah*: „Grăind Mentor aceste, tot păşea în drumul său către mare, şi Telemah, nefiind încă așa tare, ca să urmează de sineși după dânsul, se lăsa fără *opunere (împotrivire)* ca să-l ducă Mentor de mână. (Maior, *Teleman* 1818, p. 192); „Toate aceste cugete, măcar că era între sine *opuse (împotrivitoare)*, învârstat turbura inima lui, fără de a se aşeza, inima lui era ca marea când vine a fi batjocură tuturor contrariilor (împotrivitoarelor) vânturi." (*Ibidem,* p. 172-173); „Zicând aceste, povățuită de învăluiala duhului său, sta să se apuce de *opuse* svaturi, fiindcă dragostea ce stăpânea în pieptul ei o făcea doritoare de a reține pre Telemah." (*Ibidem,* p. 185-186); „Dădu început stăpânirei sale cu o povățuire cu totul *opusă* de cum au fost a tatălui său." (*Ibidem*, p. 215); – O, cum aceste obiceiuri, zicea el, sânt *opuse (împrotivitoare*) obiceaiurilor celor iubitoare de stăpânie şi deşerte ale acelor popoare, care se țin a fi cele mai înțelepte! (*Ibidem*, p. 235-236).

Prigionier / prigioner „prizonier" (it. *prigionièro*), sub influența italiană evidentă, este folosit de Petru Maior în același text și, de regulă, explicat: „Eu îl cerc, şi o nenorocire nu mai de jos decât a sa mă lăsă ca să fiu *prigionier (prins).*" (*Ibidem*, p. 34); „Îi spuseră că unul din cei *doi prigionieri (prinși*), carii se credea a fi fenici, au adus veacul cel de aur în pustietățile acele, ca să zic aşea, nelăcuite." (*Ibidem*, p. 48); „Acesta iertă şi slobozi pre toți *prigionierii (prinșii)* fenici, şi eu fui numărat între dânșii." (*Ibidem*, p. 57); „Drept că se vedea cu spaimă acele înalte turnuri pururea încungiurate de custodi, unde el însuș cu vistieriile sale, ca un *prigionier* era închis." (*Ibidem*, p. 67); „– Fiind tu zină, te lași să te învingă un muritoriu destrarmat, pre care-l ții *prigionier (rob)* în isola ta, şi ce pricină te împinge a-l lăsa să se ducă?" (*Ibidem*, p. 193); „Nimfele, care se amăgise că-i vor ține *prigioneri*, cunoscându-se neputincioase a împiedeca fuga lor, turbând de mânie, se sloboziră la strigare." (*Ibidem*, p. 196). Această formă a cuvântului nu apare în dicționarele în care cuvântul este înregistrat, în schimb, cu forma care amintește de etimonul francez (*prisonnier*), în diferinte variante, cuvântul este înregistrat în TRDW$_3$ cu prima atestare la 1787 (Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, București, 1902), devansând atestarea din dicționarele Academiei (DLR: „Albina românească", 1829, 91[1]/41; Gh. Săulescu, *Hronologhia și istoria universală*, II, Iași, 1837, p. 286/5; Ion Heliade Rădulescu, *Don Juan*. De la lord Byron, București, 1847; MDA: „Curierul românesc", 1829, 268[1]/21; DLR 2010: „Albina românească", 1829, 91[1]/41; Ion Heliade Rădulescu, *Don Juan*. De la lord Byron, București, 1847). În celelalte dicționare (LM, TRDW$_1$, DILR, DELLR), cuvântul nu este înregistrat.

În urma acestei analize s-a schimbat prima atestare pentru un număr de 23 de cuvinte (*anticvitate, calafoniu (colofoniu), conductor, a detrage, disperanță, flogistic, galischiu (galaschiu), a însinua, legelnic, nomad, placed, polipod, prat, remoră, scartecă, sclav, simplicitate, spongie/sponghie, succin, tămpestate, transumto, truț, vult*), au fost atestate pentru prima dată în texte opt cuvinte, înregistrate în LM, dar ignorate de alte lucrări lexicografice (*apograf, armentar, a bălbuți, butir, încudă, pneumatomah, precon, protervie*), s-au înregistrat pentru prima dată 14 cuvinte, împrumutate sau formate în limba română (*cvirite, gelsomin, persvasie, refecție, scopură*; *acludăluit, flogisticitate*, *florie, ghintean, pricuritate, suroritate, tehnisit, timpuralnic, urmiș*), și un sens nou obținut prin calc (*ostaș* „dușman, adversar"). Într-un domeniu în care informația poate suferi modificări, uneori chiar spectaculoase, odată cu cercetarea a noi texte sau cu aprofundarea altora deja cunoscute, s-a considerat necesară demonstrarea prin câteva exemple (*agricultură, barcă, a opune, prigionier/prigioner*) a caracterului relativ al informației referitoare la prima atestare a unui cuvânt. Este limpede, așadar, că un dicționar tezaur desăvârșit, al limbii române sau al oricărei limbi, cel puțin sub acest aspect al descrierii lexicografice, rămâne un ideal. Din acest punct de vedere, parafrazându-l pe Sextil Pușcariu (*Raportul către Comisiunea Dicționarului*, în *Dicționarul limbii române* tomul I, A-B, Bucureşti, 1913, p. IX), se poate spune că ținta noastră, a slujitorilor cuvântului, rămâne încă aceea de a ne apropia de acest ideal.

Note:

1. Vezi Sorin Stati, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, Editura Științifică, București, 1964, p. 110-113.
2. Nu lipsesc, desigur, din scrisul lor împrumuturile din italiană sau din franceză, din greacă sau din germană, după

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

cum nu lipsesc nici creațiile pe terenul limbii române, dar ponderea o dețin împrumuturile din limba latină.

3. Vezi, în acest sens, și: *Atestări lexicale în Biblia Vulgata. Blaj, 1760–1761* (I), în *Analele Universității „Ștefan cel Mare" Suceava*. Seria Filologie. A. Lingvistică, Tomul XV, nr. 1, Editura Universității Suceava, 2009, p. 37-48; *Atestări lexicale în Biblia Vulgata. Blaj, 1760–1761* (II), în *Analele Universității „Dunărea de Jos" din Galați*, Fascicula XXIV, Anul II, Nr. 1 (2), *Lexic comun / Lexic specializat*, Editura Europlus, 2009, p. 264-270 (și în vol. Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Secvențe iluministe*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2013, p. 157-168); *Adaptarea verbelor neologice de origine latină în* Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, de Samuil Micu*; în *Analele Universității „Ștefan cel Mare" Suceava*. Seria Filologie. A. Lingvistică, Tomul XIV, nr. 1/2008, Editura Universității Suceava, p. 133-140 (și în vol. Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Secvențe iluministe*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2013, p. 321-325).

4. În ceea ce privește datarea acestei traduceri a lui Gheorghe Șincai, părerile au fost împărțite, dar faptul că manuscrisul provine din fondul de manuscrise de la Oradea poate fi un indiciu serios pentru a considera că textul a fost tradus în jurul anului 1800.

5. În toate cazurile în care se va cita această sursă, se va păstra în mod demonstrativ ortografia originală. A fost această ortografie una dintre cauzele ignorării unei lucrări atât de importante, ceea ce a făcut ca multe cuvinte, deși prezente și explicate chiar în articole complexe în acest valoros repertoriu lexicografic, să nu fie înregistrate în altele ulterioare, precum DA, DLR, $TRDW_3$ sau DLR 2010.

6. În mod cu totul excepțional, LM este citat ca sursă pentru acest cuvânt în DLR 2010.

7. „Caracterizat prin conductibilitate", cu prima atestare tot în acest text. DLR 2010 dă ca primă atestare a cuvântului la Petru Poni, *Elemente de fisică*, Ediținea VII, Iași, 1897 (cu ediția I în 1885), p. 141.

8. Cuvântul *balbutire* este înregistrat în DELLR pentru alte limbi romanice, dar nu pentru limba română.

9. „INCUDERE, *incusi* si *incusei, incusu*, v., a bate cu potere, a bate in speciale ferrulu de lucratu, si de ací, a lucrá, a faurí".

10. Cuvântul *protervia* este înregistrat în DELLR pentru alte limbi romanice, dar nu și pentru limba română.

11. „PROTERVU, *-a*, adj., *protervus*, (it. *protervo*; d'in *proterere*), proprie care calca in petiore tote, si de ací: 1. *protervu* = violentu, furiosu: *proterve venturi*; 2. forte cotediatoriu, insolente, arrogante, nerosinatu: *protervi copilli, turma de proterve mulieri; proterv'a curtisana*; – *protervu* dice mai multu de câtu *petulante, procace* etc.; – in sensu mai mitigatu: *protervu* = voliosu, nebonaticu, vivace, nestemperatu."

12. Cuvântul *refectio* este înregistrat în DELLR pentru alte limbi romanice, dar nu și pentru limba română.

13. Vezi N. Iacob, *Adaptarea verbelor neologice de origine latină în Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, în *Analele Universității „Ștefan cel Mare" Suceava*. Seria Filologie. A. Lingvistică, Tomul XIV, nr. 1/2008, Editura Universității Suceava, p. 133-140; și în Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Secvențe iluministe*, Cluj-Napoca, 2013, p. 321-325.

14. Este vorba despre dicționarele: LM, $TRDW_1$, DILR, DA, DLR, $TRDW_3$, MDA, DELLR, DLR 2010.

15. Autorii folosesc ediția a doua a dicționarului: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ed. Paul Miron, Harrassowitz, Wiesbaden, 3 vol., 1985–1989.

Izvoare și lucrări de referință
(Sigle și abrevieri)

[Bojincă 1828]: *Răspundere desgurzătoare la cărtirea cea în Hale, în anul 1823 [Explanatory Answer to Criticism from Hale, 1823], sub titula:* ***Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind*** (adecă *Arătare cum că românii nu sânt viță de romani*) *de K. consiliar de**** *făcută. La carea se adausă arătarea cu scriptori verednici de credință întărită: cum că românii sânt adevărați strănepoți a romanilor. Întâiu latinește țesută, iară acuma în limba daco-romanească preîntoarsă tot de același autor,* **Damaschin Th. Bojâncă***, la Înalta Tablă Cr<ăiască> a Ungariii jurat notaroș. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universitatei Ungurești din Pesta. 1828.*

[BRV]: Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche, 1508-1830 [Old Romanian Bibliography 1508-1830],* București, tom. I (1508-1716), 1903; tom. II (1716-1808), 1910; tom. III, 1912-1936 [în opt fascicule; de la fascicula III, Ioan Bianu, Dan Simonescu]; vol. IV (Adăogiri și îndreptări) [Ioan Bianu, Dan Simonescu], 1944.

[Cotorea, *Articulușurile* 1746]: Gherontie Cotorea, *Despre articulușurile ceale de price [About Articles on Faith]* ms. rom. 86 (1746), păstrat la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca (coligat cu *Șișmăticia*).

[Cotorea, *Șișmăticia* 1744/1745]: Gherontie Cotorea, *Despre șișmăticia grecilor, [About Greek Schism]* ms. rom. 86 (1744 sau 1745), păstrat la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca (coligat cu *Articulușurile*).

[Crișan 1805]: Ștefan Crișan (Körösi), *Orthographia Latino-Valachica*, Cluj, 1805.

[*Cuvântare* 1828]: *Cuvântare despre posturile Bisericii Grecești a Răsăritului, [Lecture on Fastings in Eastern Greek Church],* Buda, 1828, în *Samuil Micu* 2010, p. 97-124; 366-382.

[DA]: *Dicționarul limbii române [Romanian Language Dictionary]*, tomul I, partea I, A-B, București, 1913; tomul I, partea a II-a, C, București, 1940; tomul I, partea a III-a, D-De, București, 1949; tomul II, partea I, F-I, București, 1934; tomul II, partea a II-a, J-Lacustru, București, 1937, Ladă-Lepădа, București, 1940, Lepădа-Lojniță, București, 1940.

[DILR]: Gheorghe Chivu, Emanuela Buza, Alexandra Roman Morau, *Dicționarul împrumuturilor latino-*

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)

*romanice în limba română veche (1421–*1760*), [Dictionary of Latin-Roman Words Loaned by Old Romanian Language (1421–*1760*)]* Editura Științifică, București, 1992.

[DELLR]: *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes*, sous la direction de Sanda Reinheimer Rîpeanu, Editura Academiei Române, București, 2004.

[DLR]: *Dicționarul limbii române [Romanian Language Dictionary]* (Serie nouă), Editura Academiei Române, București, 1965 ș.u.

[DLR 2010]: *Dicționarul limbii române [Romanian Language Dictionary]* vol. I-XIX, Editura Academiei Române, 2010.

[*Ioan Budai-Deleanu* 2012]: Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Ioan Budai-Deleanu în mărturii antologice [Ioan Budai-Deleanu in Anthological Testimonies]*, Cluj-Napoca, 2012.

[LM]: A. T. Laurian, I. C. Massim, *Dicționariul limbei române [Romanian Language Dictionary]* După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect, București, Noua tipografie a laboratorilor români. Tomu I (A-H), 1871 (în realitate, 1873); tomu II (colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu: I-Z); tomu III: *Glossariu, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă*, 1871 (în realitate, 1877).

[Maior_Bojincă 1834]: *Privirea reținsiei asupra anticriticei românești [Terms of Romanian Origin Opponents], dată (reținsia) în „Gazeta literală" din Viena, nr. 7, fevruarie 1816. În Buda, cu tipariul C<răieștii> Universități Ungurești – 1816*, în *Disputațiile asupra Istoriei pentru începutul românilor în Dachia, urmate între autorul ei, Petru Maior etc., și între reținsentul K., împrotivnicul Istoriei, tălmăcite de pe latinie pe românie prin **Damaschin Bojincă**, iurisconsultul prințipatului Moldaviei, precum și în Mărita Crăime a Ungariei j<urat> advocat. În Buda, cu tipariul Crăieștii Tipografii a Universitatei Ungurești, 1834.*

[Maior, *Istoria* 1812]: *Istoria pentru începutul românilor în Dachia [History of Romanians' Beginnings in Dacia]. Întocmită de **Petru Maior** de Dicio-Sânmărtin, protopop și, la Înălțatul Crăiescul Consilium Locumtenențiale al Ungariei, crăiesc a cărților revizor. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești din Pești, 1812.*

[Maior, *Istoria besearicei* 1813]: *Istoria besearicei românilor [History of Romanian Church], atât a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre. Întocmită de **Petru Maior** de Dicio-Sânmărtin, protopop și la Înălțatul Crăiescul Consilium Locumtenențiale al Ungariei crăiesc a cărților revizor. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universitatei din Pești, anul Domnului 1813.*

[Maior, *Prediche* I, 1810]: *Prediche sau învățături la toate duminecile și sărbătorile anului [Sermon and Teachings for All Sundays and Holidays], culease de **Petru Maior** de Dicio Sân-Mărtin, paroh Sas-Reghinului și protopop Gurghiului în Ardeal, precum și la Înălțatul Crăiescul Locumtenențiale Consilium al Ungariei crăiesc cărților revizor. Partea I, carea cuprinde predichele de la Dumineca Vameșului până la Dumineca Tuturor Sfinților. În Buda, la Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești din Pești, 1810.*

[Maior, *Prediche* II, 1811]: *Prediche sau învățături la toate duminecile și sărbătorile anului [Sermon and Teachings for All Sundays and Holidays], culease de **Petru Maior** de Dicio Sân-Mărtin, paroh Sas-Reghinului și protopop Gurghiului în Ardeal, precum și la Înălțatul Crăiescul Locumtenențiale Consilium al Ungariei crăiesc cărților revizor. Partea II, carea cuprinde predichele de la Dumineca a doao săptămână după Rusalii, până la Dumineca a 32 după Rusalii. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești din Pești, 1811.*

[Maior, *Telemah* 1818]: *Întâmplările lui Telemah, fiiului lui Ulise (Odisseus) [Deeds of Telemachus, the Son of Odysseus] întocmite de Fenelon, arhiepiscop Cambrei. Acum întâiu de pre limba italienească, pre limba românească prefăcute de **Petru Maior** de Dicio-Sământin, protopop și crăiescu revizor a cărților. Tom I. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universitatei din Pestu. 1818.*

[MDA]: *Micul dicționar academic [Abridged Academic Dictionary]* Cuvânt înainte de Eugen Simion. Prefață de Marius Sala, vol. I (literele A–C), vol. al II-lea (literele D–H), 2001; vol. al III-lea (literele I–Pr), vol. al IV-lea (literele Pr–Z), 2003, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti.

[*Petru Pavel Aron în texte* 2011]: Niculina Iacob, Ioan Chindriș, ***Petru Pavel Aron în texte** antologice [Petru Pavel Aron in Anthological Texts]* în vol. *Școala Ardeleană* V, Editura „Episcop Vasile Aftenie", Oradea, 2011, p. 18-88.

[*Samuil Micu* 2010]: Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Samuil Micu în mărturii antologice [Samuil Micu in Anthological Testimonies]* Cluj-Napoca, 2010.

[Șincai, *Catehismul* 1783]: *Catehismul cel mare cu întrebări și respunsuri [Great Catechism with Questions and Answers], alcătuit și întocmit pentru folosul și procopsala tuturor școalelor normălești a neamului românesc de **Gheorghie Gavriil Șincai**, directorul și catehetul Școalei cei Normălești din Blaj și ceal<ealalte>. În Blaj. Cu tipariul seminariului, 1783.*

[Șincai, *Învățătură*]: Gheorghe Șincai, *Învățătură firească spre surparea superștiției norodului [Instructing People against Superstitions]*, ms. rom. 420 (cca 1800), păstrat la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca.

[TRDW$_1$]: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I (A-C), Bucureşti, 1903, II (D-P), Bucureşti, 1906, III (P-Z), Bucureşti, 1912.

[TRDW$_3$]: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band I-III, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000, 2003, 2005.

BDD-A26164 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:06:34 UTC)